

УДК 342.4
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v26i0.667>

О. В. Сінькевич

ВПЛИВ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ НА ГАЛУЗЕВІ ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Постановка проблеми. Розбудова незалежної Української держави привертає увагу до постійного вдосконалення галузі національного конституційного права. Для цього необхідним є постійний і критичний перегляд галузевих функцій. Безперечно, не можна не переоцінити вагомість зарубіжного досвіду в цій сфері, який узагальнено у працях зарубіжних (а часто і українських) фахівців із конституційного права. Однак варто звернути увагу також і на напрацювання фахівців із теорії держави й права, причому не тільки щодо функцій права, а також і щодо функцій держави. До числа основних аргументів на підтримку цього твердження належать тісний зв'язок галузі конституційного права з політикою (високий ступінь політизації норм конституційного права) та історичний розвиток галузі в Україні, який йшов у напрямі від державного до конституційного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш активно питання функцій держави, зокрема, в контексті їхнього зв'язку з функціями права досліджували такі фахівці з теорії держави й права, як Н. Крестовська, Л. Матвеева, В. Нерсесянц, О. Петришин, П. Рабінович, М. Цвік, Л. Явич та інші. Варто зазначити, що в конституційному праві відповідні монографічні дослідження відсутні, так само як і системні дослідження з цього питання, є лише поодинокі спроби постановки проблеми (див., напр., [1–3]).

Метою статті є подальша аргументація тези та формулювання пропозиції щодо того, як же саме функції держави можна врахувати під час формулювання дефініції поняття «функції галузі конституційного права України» та під час виокремлення їхніх видів.

Результати дослідження. Звертаючись до ретроспективи національної юридичної літератури, варто зауважити, що саме функції держави протягом тривалого періоду домінували, а щодо деяких питань – продовжують домінувати.

По-перше, прикладом можуть бути програми з основ правознавства, які застосовуються для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади, наприклад Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Програма фахового вступного випробування з теорії держави та права, затверджена в лютому 2020 року, містить розділ 6 «Функції держави», який складається з таких питань:

«Поняття функцій держави. Зміст функцій держави і об'єкти їх впливу. Класифікація функцій держави. Внутрішні та зовнішні функції держави, їхня характеристика» [4].

Що ж до функцій права, то їм присвячено лише одне питання «Функції права, їхні ознаки та класифікація», яке вміщено в п. 9 «Поняття права».

Формальний аналіз змісту навчальної літератури з теорії держави та права свідчить про те, що ще зі середини ХХ ст. склалась тенденція включати до підручника структурну частину про функції держави, але не про функції права (див., напр., [5, с. 256–262], інші видання). Така тенденція продовжує залишатися домінуючою. Інколи функціям держави приділяється окремий розділ, тоді як функціям права – лише окреме питання.

Значну меншість становлять навчальні та навчально-методичні видання, у яких функціям держави приділяється така сама увага, як і функціям права (див., напр., [6, с. 97, 247], інші підручники). Також варто підкреслити, що автори деяких підручників відходять від виокремлення таких структурних частин, які були б присвячені функціям як держави, так і права, однак включають відповідні положення до тексту структурних частин не з однойменними найменуваннями (див., напр., [7; 8], інші видання).

Вагому роль у тому, що під час аналізу функцій галузі конституційного права України слід враховувати напрацювання дослідників щодо функцій держави, відіграє належність галузі до публічного права. Адже «публічне право має своїм девізом забезпечення гармонії та злагоди в суспільстві, балансу інтересів особистості, колективів, спільнот і суспільства загалом, стабільності держави та її інститутів, стійкості основ економічного та соціального розвитку» [9, с. 32].

Навіть у радянські часи, коли поділ галузей права на приватні та публічні не застосовувався, ця ідея висловлювалась вченими, але в дещо іншому контексті (часто з підкресленням впливу політики на право).

Наприклад, у 1961 році О. Йоффе та М. Шаргородський зауважили: «У будь-якій соціально-економічній формації, в якій право існує, воно використовується з метою врегулювання цієї історичної системи суспільних відносин із певних класових позицій – із позицій класу, що стоїть при владі. Тому право може бути охарактеризоване як класовий регулятор суспільних відносин».

Право виростає з наявних суспільних відносин. У цьому виражається матеріальна обумовленість права, його залежність від економічного базису суспільства. Водночас право впливає на суспільні відносини, виступаючи в ролі їхнього класового регулятора. У цьому виражається активна роль права, його зворотний вплив на економічний базис суспільства. Але право не зливається з регульованими ним суспільними відносинами. Інакше воно перестало б бути специфічним суспільним явищем і втратило б свою роль регулятора суспільних відносин» [10, с. 57]. Оскільки визначити панівний клас і захистити його інтереси, сформувати та підтримувати функціонування економічного базису суспільства – це традиційні функції держави у згаданий період розвитку радянського правознавства, наведена цитата свідчить про неможливість «роз'єднання» функцій держави та функцій права загалом, та щодо галузі конституційного права зокрема.

Майже через десятиріччя після цього, у 1976 році, Л. Явич стверджував, що:

– «у законах безпосередньо виражається державна діяльність, закони забезпечують виконання функцій державного апарату і надають державі як політичній організації суспільства характер публічно-правового союзу. Закони найбільш чітко виражають волю панівних класів» [11, с. 36];

– «державна і право причинно обумовлені економікою класового суспільства. Панівні за цих відносин індивіди необхідно конституують свою силу в державі, а обумовлену цими відносинами волю висловлюють у праві. Сила класів у державно-організованому суспільстві спрямовується волею, вираженою як закон. Інтереси й воля панівних класів спираються на силу держави. Між державою та правом є зв'язок функціональної властивості, що виражається на поверхні суспільного життя в ролі нормотворчої діяльності державних органів, завершальному процесі правотворення, в охороні права державним апаратом, в юридичному оформленні державної структури та діяльності. Функціональний зв'язок має глибинний характер, діє на рівні сутності права та сутності держави, спирається на їхній причинно-наслідковий зв'язок із панівним типом виробничих відносин, є реальною закономірністю їхнього буття» [11, с. 54].

Ще майже через десятиріччя, у 1982 році, С. Алексєєв сформулював, що «позитивне зобов'язування <...> спрямовано на те, щоб сформулювати спонукальні мотиви, поведінки і забезпечити (в кінцевому підсумку переважно примусовими заходами) їхню дію. Зрозуміло, що в соціалістичному суспільстві таке забезпечується правом формування, і дія спонукальних мотивів поведінки узгоджується, як правило, з формуванням і дією аналогічних мотивів під впливом економічних, політичних, духовно-моральних чинників і тому органічно вплітається в закономірні соціальні процеси» [12, с. 15]. Знов-таки авторською логікою охоплюється функціональний зв'язок між державою та правом.

Варто ще раз підкреслити важливість розв'язання питання про предмет конституційного права як галузі для визначення галузевих функцій загалом та у зв'язку з функціями держави зокрема. Наведені вище міркування відомих радянських учених відбувалися на тлі дискусії про предмет державного права як галузі радянського права. Сутність цих дискусій узагальнили В. Бойцова та її співавтори, зазначаючи, що «починаючи з 1959 року в СРСР проходила дискусія про предмет державного (конституційного) права. Автори двох основних концепцій – В. Коток і О. Лепьошкін – відстоювали протилежні підходи до визначення предмета цієї галузі права та науки. В. Коток захищав позицію широкого розуміння державного права, ототожнюючи державно-правове регулювання з конституційним регулюванням. Ця позиція була вразлива в тому плані, що предмет державного (конституційного) права не є вузькоюридичним. О. Лепьошкін включав до предмета державного права ті відносини, які пов'язані зі здійсненням державної влади. Конституційне регулювання, на його думку, включає норми права, політики» [13, с. 38].

На відміну від кількох підходів до визначення функцій права, які склались в юридичній літературі, під час визначення поняття «функції держа-

ви» дослідники проявляють майже повну одностайність. Дефініції розрізняються між собою лише ступенем конкретизації. Наприклад:

– «функції держави – це основні форми діяльності держави, які виражають її сутність» [5, с. 256];

– «функції держави – це основні напрями її діяльності, які виражають сутність і призначення держави в суспільстві» [14, с. 20];

– «функції держави – це основні напрями і сторони діяльності держави, що виражають її сутність і соціальне призначення» [6, с. 97];

– «функції держави – це основні напрями її діяльності з управління суспільством, включно з механізмом державного впливу на розвиток суспільних процесів, у яких знаходить свій прояв її сутність і соціальне призначення» [15, с. 63];

– «функції держави – це взяті в комплексі головні напрями її внутрішньої та зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову та загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави з управління суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами» [16, с. 43].

Т. Радько та В. Толстик провели порівняння функцій держави з функціями права та дійшли висновків, з якими слід погодитись. На думку дослідників, «подібність функцій права і держави полягає в тому, що:

– вони є проявом сутності та соціального призначення відповідно до права й держави;

– як функція права, так і функція держави нерідко покликані розв'язувати спільні завдання, що визначає їхній загальний напрям.

Відмінність функцій права від функцій держави полягає в тому, що:

– вони є вираженням різних сутностей, які визначають їхню специфіку та самостійний характер;

– шляхи, форми і способи здійснення цих функцій різні;

– кількість і види здійснюваних функцій не збігаються повністю;

– неоднакові також межі здійснення функцій» [17, с. 411–415].

Під час порівняння функцій держави з функціями права слід враховувати також і те, що «функції держави, особливо сучасної, мають правовий характер. Це пояснюється тим, що будь-яка державна діяльність має правову основу, тобто спирається на правові форми реалізації своїх функцій через формування і реалізацію права. Ця ознака дає можливість розглянути функціонування держави в історико-правовому ракурсі, оцінивши, наскільки сама держава на тому чи іншому своєму етапі має правовий характер» [18, с. 91]. Отже, функції держави будуть здійснювати певний вплив на функції всіх галузей національної системи права. Слід однак зауважити, що цей вплив буде більш вагомим для одних галузей і менш вагомим – для інших.

До числа тих галузей права, на функції яких вплив функцій держави буде максимальним, слід віднести насамперед галузь конституційного права. Тісний зв'язок галузевих норм із політикою «резонує» з такою ознакою функцій держави, як те, що вони «мають політичний характер, оскільки всі вони генетично мають одне й те саме джерело – державу як організацію політичної влади. Держава з'являється на певному історичному етапі саме задля виконання на новому рівні низки найістотніших функцій

у суспільстві. Отже, держава та її функції є нерозривними політичними явищами» [18, с. 90]. Відповідно, не кожна з функцій сучасної Української держави буде відтворюватись у функціях галузі конституційного права, але певні функції будуть.

Варто зауважити, що в юридичній літературі тривають дискусії з приводу того, чи можна проводити аналогію між функціями права загалом (а отже, і функціями галузей права зокрема) та функціями держави.

До числа авторів, які заперечували проведення таких паралелей, належали такі відомі фахівці з теорії держави та права, як В. Горшеньов (див. [19, с. 32]) і В. Нерсесянц. Професор Нерсесянц розгорнуто аргументував свою позицію, зокрема, зазначивши, що «держава, як і право, діє у всіх сферах соціального життя людей, визначаючи відповідний порядок відносин і спосіб вирішення завдань у цих різноманітних сферах: економіки, культури, науки, освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища і т.д. Це, однак, зовсім не означає, ніби в державі є економічна, екологічна, культурна, освітня та інші подібним чином (тобто за сферами соціального життя) сконструйовані функції. Нічого специфічно державного (і державно-правового) в самих по собі заняттях економікою, культурою, наукою, екологією і т.д. немає, адже держава – це не організація для вирішення економічних, культурних, екологічних та інших подібних завдань, хоча роль держави (і права) в належному розв'язанні цих і подібних завдань вельми велика. З погляду функцій держави (і права) визначальне значення мають не самі по собі ці та інші подібні завдання й ті сфери, де вони виникають і потребують розв'язання, а саме належний державно-правовий порядок їх розв'язання» [5, с. 258].

Справді, на економічну, політичну та інші сфери суспільного життя впливає не тільки держава та право. Варто наголосити на важливості ефективного функціонування громадянського суспільства, інших суспільних інститутів для того, щоб досягати поставлених цілей в економічній, політичній та інших сферах. Однак вплив держави та права на ці та інші сфери суспільного життя важко переоцінити. Без цього впливу на сучасному етапі суспільного розвитку навряд чи можливо впорядкувати суспільні відносини в цих сферах життя.

У зв'язку з цим більш переконливими є позиції тих учених, які допускають проведення аналогій, паралелей між функціями права та держави, вбачаючи це плідним. О. Глебченко щодо класифікації функцій як права, так і держави за сферами суспільного життя сформулював, що «не слід виключати такий критерій класифікації, оскільки право тісно пов'язане з державою й так чи інакше дублює її функції» [20, с. 8]. С. Алексеев пропонував уважати, що право може виконувати ті самі функції, що й держава, та розрізняв соціально-політичні (загальносоціальні) та власно-юридичні (спеціально-юридичні) функції права. На його думку, соціально-політичні функції права – це напрями правового впливу, які виражають соціально-політичний зміст правового регулювання (функції права та держави в цій площині збігаються), а спеціально-юридичні функції – напрями правового впливу, які виражають своєрідність права, його юридичне призначення для опосередкованих відносин [12, с. 94–95; 192].

Висновки і пропозиції. Вагому роль у тому, що під час аналізу функцій галузі конституційного права України слід враховувати напрацювання дослідників щодо функцій держави, відіграє належність галузі до публічного права. Відповідно, функції Української держави слід брати до уваги під час формування переліку загальносоціальних, а не власно-юридичних функцій галузі конституційного права.

Література

1. Сінкевич О.В. Основні напрями дослідження функцій і функціонування конституційного права (до постановки проблеми). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 29–36.
2. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення у системі місцевого самоврядування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Т. XXIII. С. 84–91.
3. Мішина Н.В. Конституційна скарга та індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини як юридичні гарантії прав людини в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 178–196.
4. Програма фахового вступного випробування з теорії держави і права. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: <http://vstup.nlu.edu.ua/програми-вступних-випробувань>.
5. Нерсисян В.С. Общая теория права и государства : учебник для юридических вузов и факультетов. Москва : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 552 с.
6. Крестовська Н.М., Матвеева Л.М. Теорія держави і права: Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
7. Рабінович П.М. Основы заальной теории права та держави: навч. посібник. 9-е вид., зі змінами. Львів : Край, 2007. 191 с.
8. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
9. Тихомиров Ю.А. Публичное право : учебник. Москва : Издательство БЕК, 1995. 496 с.
10. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. Москва : Государственное издательство «Юридическая литература», 1961. 381 с.
11. Явич Л.С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1976. 285 с.
12. Алексеев С.С. Общая теория права : в двух томах. Т. II. Москва : Юридическая литература, 1982. 360 с.
13. Бойцова В.В., Бойцова Л.В., Ломовский В.С. Конституционное право в российской правовой системе. *Общественные науки и современность*. 1993. № 6. С. 36–47.
14. Кашанина Т.В., Кашанин А.В. Основы российского права : учебник для вузов. 2-е изд., измен. и доп. Москва : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. 800 с.
15. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
16. Волинка К.Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
17. Радько Т.Н., Толстик В.А. Категория «функция права» в юридической науке. *Хропанюк В.Н. Теория государства и права* : хрестоматия. Москва : Интерстиль, 1998. С. 409–419.
18. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
19. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. Москва : Юридическая литература, 1972. 258 с.
20. Глебченко О.А. Охранительная функция в системе функций права. *Сибирский юридический вестник*. 2008. № 4. С. 8–12.

А н о т а ц і я

Сінкевич О. В. Вплив функцій держави на галузеві функції конституційного права: постановка питання. – Стаття.

Розбудова незалежної Української держави привертає увагу до постійного вдосконалення галузі національного конституційного права. Для цього необхідним є постійний і критичний перегляд галузевих функцій. Безперечно, не можна не переоцінити вагомість зарубіжного досвіду в цій сфері, який узагальнено у працях зарубіжних (а часто і українських) фахівців із конституційного права. Однак варто звернути увагу також і на напрацювання фахівців із теорії держави та права, причому не тільки щодо функцій права, а також і щодо функцій держави. До числа основних аргументів на підтримку спроби твердження належать тісний зв'язок галузі конституційного права з політикою (високий ступінь політизації норм конституційного права) та історичний розвиток галузі в Україні, який ішов у напрямі від державного до конституційного права.

Найбільш активно питання функцій держави, зокрема, в контексті їхнього зв'язку з функціями права досліджували такі фахівці з теорії держави і права, як Н. Крестовська, Л. Матвеева, В. Нерсисянц, О. Петришин, П. Рабінович, М. Цвік, Л. Явич та інші. Варто зазначити, що в конституційному праві відповідні монографічні дослідження відсутні, так само як і системні дослідження з цього питання, є лише поодинокі спроби постановки проблеми. Звертаючись до ретроспективи національної юридичної літератури, варто зауважити, що саме функції держави протягом тривалого періоду домінували, а щодо деяких питань – продовжують домінувати.

Метою статті є подальша аргументація тези та формулювання пропозиції щодо того, як же саме функції держави можна врахувати під час формулювання дефініції поняття «функції галузі конституційного права України» та під час виокремлення їхніх видів.

Резюмовано, що вагому роль у тому, що під час аналізу функцій галузі конституційного права України слід враховувати напрацювання дослідників щодо функцій держави, відіграє належність галузі до публічного права. Відповідно, функції Української держави слід брати до уваги під час формування переліку загальносоціальних, а не власно-юридичних функцій галузі конституційного права.

Ключові слова: конституційне право, конституційне право як галузь права, функції держави, функції конституційного права, галузеві функції, функції права.

S u m m a r y

Sinkevych O. V. The influence of state functions on the sectoral functions of constitutional law: the problematic and questions. – Article.

The development of an independent Ukrainian state draws attention to the constant improvement of the field of national constitutional law. This requires a constant and critical review of branch functions. Undoubtedly, it is impossible not to overestimate the importance of foreign experience in this area, which is summarized in the works of foreign (and often Ukrainian) experts in constitutional law. However, it is also worth paying attention to the work of specialists in the theory of state and law, not only in relation to the functions of law, but also in relation to the functions of the state. Among the main arguments in support of this statement are the close connection between the branch of constitutional law and politics (a high degree of politicization of constitutional law) and the historical development of the industry in Ukraine, which went from state to constitutional law.

The most active issues of state functions, including in the context of their connection with the functions of law, were studied by such specialists in the theory of state and law as professors Krestovska, Matveeva, Nersesyants, Petrishin, Rabinovych, Tsvik, Yavych and others. It should be noted that in constitutional law there are no relevant monographic studies, as well as systematic studies on this issue, there are only a few attempts to pose the problem. Turning to the retrospective of the national legal literature, it should be noted that it is the functions of the state that have dominated for a long time, and on some issues – continue to dominate.

The purpose of the article is to further argue the thesis and formulate a proposal on how exactly the functions of the state can be taken into account when formulating the definition of the concept of “functions of the constitutional law of Ukraine” and distinguishing their types.

It is summarized that the affiliation of the branch to public law plays an important role in the fact that the analysis of the functions of the branch of constitutional law of Ukraine should take into account the work of researchers on the functions of the state. Thus, the functions of the Ukrainian state should be taken into account when forming a list of general social rather than own legal functions in the field of constitutional law.

Key words: constitutional law, constitutional law as a branch of law, state functions, functions of constitutional law, branch functions, functions of law.